ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 12 Issue 5, October 2020

DOI Number: 10.9737/hist.2020.931

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 13.08.2020 Kabul Tarihi: 28.08.2020

Atıf Künyesi: Abdullah Saydam, "Edirne'de Tanzimat'ın İlk Ayları ve Vali Nâfiz Paşa'nın Muhakemesi", *History Studies*, 12/5, Ekim 2020, s. 2557-2576.

Edirne'de Tanzimat'ın İlk Ayları ve Vali Nâfiz Paşa'nın Muhakemesi

The First Months of Tanzimat in Edirne and the Trial of Governor Nâfiz Pasha

Prof. Dr. Abdullah Saydam

ORCID No: 0000-0003-0882-5421

Erciyes Üniversitesi

Öz

Edirne, Osmanlı Devleti'nin tarihi başkentlerinden biri olup XIX. yüzyılda hâlâ bu statüsünü devam ettiren bir şehir idi. Vali, eski Maliye Nâzırı Nâfiz Paşa olup bu göreve getirilmesinin üzerinden bir ay bile geçmemişti ki Tanzimat Fermanı ilan edildi. O, esasında karşı olmasına rağmen fermanın ilanını görkemli bir törenle halka duyurdu. Ancak 1840 yılında, Tanzimat ile vaat edilen vergi tarh ve tahsil işini düzene sokmak üzere yeni tayin edilen Muhassıl Edhem Efendi ile büyük ölçüde gerginlik yaşadı. En küçüğünden en büyüğüne kadar hemen her meselede bu iki üst düzey yönetici arasında çatışma meydana geldi. Muhassılın şehre girerken karşılanmasından kendisine konak tahsisine, muhassıllık meclisinin oluşmasından redif askeri toplanmasına, Müslümanlar ile Rumlar arasında ortaya çıkan çatışma ortamından diğer pek çok irili ufaklı meselede bu çatışma yüzünden vilayet doğru dürüst yönetilemedi. Edhem Efendi ile mahalli hanedan mensupları arasında kurulan ittifak yüzünden vali, bu süreçte hep yalnız kaldı. Hükümete her iki taraftan şikâyet dilekçeleri yağmaya başladı. Sonunda Nâfiz Paşa görevden azledildi. Vali ile birlikte vilayet üst yönetimi yargılandı. Suçlu bulunan Nâfiz Paşa üç yıl süre ile Kütahya'ya sürgün edilirken Edhem Efendi de kabahatli sayılarak görevden alındı.

Anahtar kelimeler: Edirne, Nâfiz Paşa, İbrahim Edhem Efendi, Tanzimat

Abstract

Edirne was one of the historical capitals of the Ottoman Empire and still maintained this status in the XIX century. The governor was the former Minister of Finance Nâfiz Pasha, and the Tanzimat Edict was announced one month after his appointment to this post. Despite his opposition, he announced the edict with a magnificent ceremony. However, in 1840, he experienced great tension with Muhassıl Edhem Efendi, who was newly appointed to regulate the tax assessment and collection process promised by the Tanzimat. Conflict occurred between these two senior executives on almost every issue, from the smallest to the largest. There was always tension, from welcoming the Edhem Efendi when entering the city to provide a mansion for him, from the formation of the mission council to the redif military gathering, from environment of conflict between Muslims and Greeks to many other issues, large and small. Therefore, the province could not be managed properly. Due to the alliance

established between Edhem Efendi and members of the local dynasty, the governor was always alone in this process. Petitions of complaints from both sides began to pour into the government. In the end, Nâfiz Pasha was dismissed. Together with the governor, the provincial top administration was put on trial. While Nâfiz Pasha, who was found guilty, was exiled to Kütahya for three years, Edhem Efendi was found at fault and dismissed from duty too.

Keywords: Edirne, Nâfiz Paşa, İbrahim Edhem Efendi, Tanzimat

Giriş

Tanzimat Fermanı, Sultan Abdülmecid'in onayı ile 3 Kasım 1839 tarihinde Gülhane Köşkü'nde okundu. Sultan henüz bülûğ çağını yeni yeni tamamlamıştı. Devlet tecrübesi, eğitim düzeyi, kişisel yetenekleri bu derece kapsamlı reformları koordine edebilecek derecede değildi. Bu yüzden reformların kaderi ister istemez sivil ve askerî bürokrasinin ilgisine, sahiplenmesine ve dirayetine bağlı kalmaktaydı. Bu kadro içerisinde Tanzimat ile ilan edilen anlayışa yürekten bağlı olan Mustafa Reşid Paşa, Sadık Rıfat Paşa gibi şahsiyetler olduğu kadar; Mehmed Hüsrev Paşa, Âkif Paşa gibi esasında devletin yenilenmesi gerektiğine taraftar olan ama bu değişimin kapsamına ve boyutuna itiraz edenler de vardı. Büyük çoğunluk ise şartlara göre tavır takınmakta, genel olarak şahsî kazanımlarını korumaktan başka pek de fazla bir şey düşünmeyen kimselerdi. Uzak vilayetler bir tarafa, Edirne gibi İstanbul'a yakın vilayetlerde dahi fermanın içeriğine ve bunu desteklemek üzere gönderilen talimat ve nizamnamelere pek de riayet edilmediğini görmek mümkündür. Bundan dolayı son derece sıradan bir konuda bile merkezden defalarca yazı gönderilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktaydı.

Buarastırmada Tanzimat Fermanı'nın ilanını müteakip Edirne vilayetinde yaşanan süreçte ortaya çıkan gelişmeler incelenmektedir. Edirne diğer vilayetlerden farklıydı. Bursa ile birlikte *makarr-ı saltanat* olarak anılmaya devam etmekteydi. Padişahların zaman zaman ikamet edebildikleri, devleti yönettikleri bir merkezdi. İstanbul'a yakındı ve Rumeli vilayetlerinin kavşak noktasında idi. Dolayısıyla İstanbul'da alınan kararların yansımalarını Edirne'den takip etmek sürecin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

1. Abdurrahman Nâfiz Paşa

Gülhâne Hatt-ı Hümayûnu okunduğunda Edirne valiliği makamında eski Maliye Nâzırı olan Abdurrahman Nâfiz Paşa bulunmaktaydı. Kendisi Tekfurdağlı Ahmed Ağa'nın oğluydu. Medrese eğitimi sırasında maliye kalemlerinde çalışmaya başlayarak hâcegândan olmuştu.¹ Malî konulardaki geniş bilgisi ve kabiliyeti sayesinde hızla terfi ederek Mayıs 1827'de Zecriye Nâzirliği'ne, ardından İstanbul Gümrük Eminliği'ne getirildi.² Ertesi yıl mevcut görevine ilave olarak Tenkîh-i Defâtir Memuru, 1828 yılı ortalarında Darphâne Nâzırı, bir yıl sonra da Mukataat Nâzırı oldu. Rütbe-i ülâ nişânı ile ödüllendirildi ve iki ay kadar sonra 1 Ağustos 1834 tarihinde Mukâtaât Nezâreti'nin lağvedilmesi üzerine teşekkül ettirilen Mansûre Defterdarlığı'na tayin edildi.³ Uzun sayılabilecek bir süre bu önemli görevi yürüttü. Bu sırada merkezî maliye teşkilâtı çok başlı bir yapıya sahipti. Kurumlar arasında yetki karmaşası yaşanmakta; memurların çekişmesi devletin malî işlerinin düzenli, verimli ve nitelikli olmasını engellemekteydi. Dolayısıyla malî teşkilâtlanmanın daha modern bir hale kavuşturulması zarureti açıkça

¹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Haz. Nuri Akbayar, C.V, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s.1221.

² Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Askeri (C.AS), 813/34539 (8 Zilhicce 1242/3 Temmuz 1827).

³ Mehmed Süreyya, *age*, s.1221; Ahmed Bâdi Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne*, 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si, Haz. Niyazi Adıgüzel ve Raşit Gündoğdu, C.II/1, Trakya Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014, s.1055.

hissedilmektedir.⁴Bundan ötürü 28 Şubat 1838 tarihli ferman ile diğer kurumlar lağvedilerek Maliye Nezâreti kuruldu. Nâzırlık görevine de Nâfız Paşa getirildi. Nâfız Paşa, maliye bürokrasisindeki geniş tecrübesi ile hemen nezâretin kurumsallaştırılması çalışmalarına başladı. Ancak bu süreçte devrin kudretli devlet adamlarından olan Serasker Hüsrev Paşa ile arası açıldı.⁵

Sultan II. Mahmud'un 1 Temmuz 1839 tarihinde vefat etmesi sonrasında yaşanan şaşkınlık ortamından faydalanarak, Rauf Paşa'dan zorla saltanat mührünü alıp kendisini Sadrazamlığa tayin ettiren Hüsrev Paşa'nın⁶ isteğiyle Maliye Nezâreti'nden uzaklaştırıldı. Bir süre açıkta kaldıktan sonra, 12 Ekim 1839 tarihinde Edirne valiliğinden azledilen Çerkes Reşit Paşazâde Mehmed Emin Paşa'nın (Deli Emin Paşa diye de tanınmaktaydı) yerine tayin edildi.⁷ Böylelikle bütün memuriyet hayatı maliye birimleri içerisinde geçmiş olmasına rağmen, askerî yönü ön planda olan bir vazifeye getirildi ve ilk defa İstanbul dışında görevlendirilmiş oldu.

Nâfız Paşa'nın Edirne'deki görevine başlamasından henüz bir ay geçmeden Tanzimat Fermanı ilan edildi. Kendisi ihtisamlı bir törenle fermanı halka duyurdu. Ancak iş fermanının ilkelerinin uygulanmasına gelince vilayet yönetiminde yaşanan yetki çatışması, yerel hanedanların direnci, mevzuat hakkında bilgisizlik yahut da cesaretle yorumlamaktan kaçınıp işleri olurlarına bırakmak gibi sebeplerden kaynaklanan sorunlar ortaya çıktı.

2. Vali-Muhassıl Çatışması

Tanzimat'ın hemen ilk aylarında Edirne'de yaşanan sorunların başında vali - muhassıl çatışması gelmekteydi. Yeni dönemin önemli kurumlarından biri vergi tarh ve tahsilinde adaleti sağlamak, sancaktaki gelirlerin tespiti, nüfus ve mülk tahriri gibi işlerden sorumlu olmak üzere 25 Ocak 1840 tarihinde teşekkül ettirilen muhassıllık kurumu idi. Muhassıla yardımcı olmak üzere onun başkanlığında bir de meclis oluşturuldu. Daha üst derecede ise vali başkanlığında eyalet meclisi bulunmaktaydı. Edirne'ye tayin edilen ilk muhassıl, memuriyet hayatı tamamıyla merkezî yönetimde geçmiş olan haccagân-ı Divân-ı Hümâyûn'dan olan İbrahim Edhem Efendi idi.⁸ Onun tayin edildiğinin duyulmasından itibaren Nâfız Paşa'nın durumdan rahatsız olduğu anlaşılmaktadır.

İki üst düzey yönetici arasındaki ilk gerginlik, Edhem Efendi'nin Edirne'ye varışı sırasında karşılanması meselesinden kaynaklandı. O, padişah fermanı ile görevlendirilmesine rağmen vilayetçe münasip bir karşılama merasimi yapılmamasından dolayı Vali'yi şikâyet etti. Nâfız Paşa ise konumuna uygun biçimde bir karşılama yapılmasını emrettiğini savundu. Ancak Edirne ileri gelenleri bu hususta muhassılı destekleyici yönde görüş belirterek, valinin karşılama için gereken izni vermediğini, hatta "Muhassıl bir haysiyetsiz adamdır, sizin gitmeniz ne lazımdır?" dediğini iddia ettiler.⁹ Neticede Edhem Efendi umduğunun aksine, alt derecede birkaç adam, hediye edilen bir at ile son derece mütevazı şekilde karşılandı. Bu tavrın onda derin bir kırılganlık duygusu yarattığı görülmektedir.

⁴ Ahmed Lütfî, *Tarih-i Ahmed Lütfî*, C.V, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1874, s.104.

⁵ Bu gerginliğin giderilmesi için padişah tarafından ikili arasında daha yakın ilişkinin sağlanması tavsiye edildiye de fazla etkili olmadığı anlaşılmaktadır. BOA, Cevdet Dahiliye (C.DH), 288/14370 (25 Rabiulevvel 1255/8 Haziran 1839).

⁶ Yüksel Çelik, *Şeyhül-Vüzerâ Koca Hüsrev Paşa*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s.352-359.

⁷ Ahmed Bâdi, *age*, s.1055. Mehmed Süreyya, nezaretten azledilmesinin haftasında valiliğe getirildiğini yazmaktadır. *age*, s.1221. Abdülhamit Kırmızı, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Maliye Nazırları (1839-1923)", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.I, S.1 (2003), s.101 (Tablo-2) adlı çalışmada valilik yapan nazırlar arasında her nedense Nâfız Paşa'yı zikretmemiştir.

⁸ İbrahim Edhem Efendi'nin kullandığı mühürde sadece *İbrahim* yazılı iken, resmî belgelerde daha çok *Edhem* adı kullanılmakta olup nadiren İbrahim Edhem şeklinde kullanıma da rastlanmaktadır.

⁹ BOA, İrade - Meclis-i Vâlâ (İ.MVL), 6/96 (Belge no: 4).

İkili arasındaki ikinci tartışma muhassıla tahsis edilecek konak, personelin çalışacağı daireler ile muhassıllık meclisinin nerede toplanacağı konusundan kaynaklandı. Edhem Efendi, Maliye Nezâretine gönderdiği 17 Mart 1840 tarihli yazıda makamına sarayda yer verilmediğini, şehir merkezine daha uzak yerde olan harabe bir konağın tamir ettirilerek tahsis olunduğunu, Edirne sarayında boş yer olduğu halde yönetim kadrosundan uzak bir mahalde oturmasının işleri aksattığını, sarayda bulunan ve kullanılmayan 25 odanın verilmesi konusunda Nâfiz Paşa'ya yazı yazılmasını talep etti.¹⁰

Sadaret makamı tarafından, Edirne meclisinin saraya nakledilmesine dair gelen emir üzerine Nâfiz Paşa tarafından gönderilen cevabî yazıda şu bilgilere verildi: Sarayın birkaç odadan oluşan ve önceden sandık eminlerine mahsus müstakil dairesi Muhassıllık Meclisi'ne tahsis edilmiş, toplantı odasına da İstanbul'daki usul üzere yeşil çuha örtülü masa, kalemlikler ile kandiller konulmuştur. Haftada üç gün burada müzakere tertip edilmekte, merdiven başlarına asker tayin olunmakta, toplantı günlerinde bütün memurlar gelip meclis odasında çalışmaktadırlar. Diğer günlerde de meclis azaları, Muhassıl'ın ikamet ettiği konağa gidip malî işleri görüşüp karara bağlamaktadırlar. Meclis'in başka mahalde toplandığı yolundaki rivayet bundan doğmuş olmalıdır. Asıl Meclis saray içerisinde bulunmakta ve işler buradan yürütülmektedir.¹¹ Bu derece somut bir konuda bile Vali ile Muhassıl'ın farklı beyanda bulunması Bâbîâli'yi rahatsız etti.

Öte yandan yeni bir yapılanmaya gidildiği için muhassılın yetki ve sorumluluğunun bazı yönlerden valinininki ile çatıştığı görülmektedir. Nizamnameye göre muhassıllık meclislerinin başkanı muhassıl idi. Üyeler ise müftü, kadı, asker zâbiti, kâtip, Müslümanlardan seçilmiş dört aza, gayri müslimlerden metropolit ve kocabaşılar olacaktı.¹² Edhem Efendi, Edirne'ye geldikten hemen sonra meclisi teşkil etmeye başladı. Yalnız bu tarihe kadar Edirne'de bir müftü bulunmamaktaydı. Hâlbuki mecliste müftünün bulunması zorunlu idi. Bu yüzden Edhem Efendi, Karslı Halil Efendi'nin müftü olarak tayin edilmesini teklif etti.¹³ Konuya ilişkin olarak sunulan arz tezkeresinde mesele şöyle izah edilmekteydi: Edirne *makarr-ı saltanat*¹⁴ olduğundan eskiden beri burada bir müftü bulunmamaktadır. Şimdi Tanzimat gereğince teşkil edilen meclislerde müftünün de bulunması icap ettiğinden, Edirne'ye ulemanın seçkinlerinden olan Kudüs-ü Şerif payelilerinden Karslı Halil Efendi'nin tayini Edirne Muhassılı Edhem Efendi tarafından teklif olunmuştur. Konuyu görüşen Meclis-i Umûmî'de hem Edirne'ye hem de Bursa'ya birer müftünün atanmasının icap ettiği kararlaştırılmış, Fetvahâne tarafından da Halil Efendi'nin atanmasına münasip bakıldığı anlaşılmıştır. Teklifin, Sultan Abdülmecid tarafından da tasdik edilmesi ile müftü ataması gerçekleştirilmiş oldu.¹⁵ Ancak ilginç olan husus, bu konudan Nâfiz Paşa'nın haberdar edilmeyerek Edhem Efendi'nin yaptığı teklifin Bâbîâli tarafından uygun bulunmasıdır. Hâlbuki normal şartlarda sancakta mevcut olan müftü muhassıllık meclisinin doğal üyesi olarak öngörülmüş olup olmayan bir müftünün tayin işi muhassıl tarafından değil de vali tarafından

¹⁰ BOA, C.DH, 7/323 (13 Muharrem 1256). Saray hk. geniş bilgi için bkz. Rıfat Osman, *Edirne Sarayı*, Yayınlayan: Süheyl Ünver, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

¹¹ BOA, İ.MVL, 2/36 (Belge no: 17. Nâfiz Paşa'nın 15 Safer 1256 / 18 Nisan 1840 tarihli yazısı)

¹² Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1997, s.203-212.

¹³ BOA, İrade Dahiliye (İ.DH), 10/486 (Edhem Efendi'nin 1 Muharrem 1256 / 5 Mart 1840 tarihli yazısı).

¹⁴ Edirne (tıpkı Bursa gibi) saltanat merkezi olma niteliği devam ettiğinden bazı konularda özel statüye sahipti. Meselâ Edirne'de âdet olduğu üzere ikinci namazından sonra nevbet çalma töreni yapılmaktaydı. Hatta 1828 yılında kendisine cephede görev verilen Vali Esad Muhlis Paşa, yerine kaimmakam olarak dergâh-ı âli kapucubaşlarından Mehmed Vecîhî Ağa'yı teklif ettiğinde, şehrin bu özelliğini hatırlatarak adı geçen şahsa Rumeli Beylerbeyliği payesiyle uhdesine mîrimîrânlık rütbesi verilmesini teklif etmişti. Abdullah Saydam, "1828-1829 Türk-Rus Savaşı ve Bir Bürokratin Doğuşu: Mehmed Vecîhî Paşa", *History Studies*, 11/4, Ağustos 2019, s.1346. Tanzimat öncesinde Edirne'nin idarî yapısı hakkında bkz. Sadık Emre Karakuş, *Osmanlı İdaresinde Edirne (1789-1839)*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ 2018.

¹⁵ BOA, Hatt-ı Hümayûn (HAT), 1425/58320 (Belge no: 1); İ.DH, 10/486 (Belge no:2, 3).

gündeme getirilmeliydi. Bu durumda Muhassıl'ın adeta yetkisini aşarak, üstelik haber vermeyerek sancağın en üst yetkilisi gibi davrandığı görülmektedir. Bâbîâlî'nin de bu konuda herhangi bir ikazda bulunmaya gerek görmemesi ilginç bir durumdur.

Edhem Efendi'nin buna benzer tavırları sürdürerek başkanlık yaptığı toplantılarda alınan kararlardan Vali'yi haberdar etmedi; o da bilgisi olmayan konulara ilişkin meclis mazbatalarını onaylamadı. Konu tabiatıyla Bâbîâlî'ye yansıdı. Merkezden gelen soru üzerine Nâfiz Paşa, sandık muhasebesinin meclis huzurunda görüşülmesini Rum, Ermeni, Yahudi kocabaşları dile getirdiklerinde, Edhem Efendi'nin alınganlık göstererek "Benim konağıma geliniz, umûr-ı mâliyyeye müstakilen ben me'mûrum kimse karışmaz" dediğini, meseleyi gündeme getirdiklerinden ötürü onları azarladığını, bahsedilen muhasebe işleminin yapıp yapılmadığı konusunda bilgisi olmadığından kendisinin de buna ilişkin mazbataları mühürlemediğini açıkladı.¹⁶ O, 18 Nisan 1840 tarihli yazısında da mazbata mühürleme konusunu şöyle izah etti: "Hakikatine ve icra-yı fiilisine kesb-i vukûf eylediğim mevâdd mazbataları temhîr olunduğu misülli kesb-i itilâ olunmayan ve haber verilmeyen mazbataların temhîri encâm mülâhazasıyla müşkil olacağı..."¹⁷ Anlaşılabileceği üzere Edhem Efendi, malî konularda tek yetkili ve meclisin reisi olduğu şeklinde bir yetki yorumu yapmış; Nâfiz Paşa da haklı olarak müzakerelerde yer almadığı toplantılar sonucunda hazırlanan mazbataları, alınan kararların doğrulacağı sorumluluk gerekçesi ile mühürlememiştir. Tartışmayı sonlandırmak maksadıyla Sadaret tarafından gönderilen emirde; nizamnameye göre müşirin meclisin reisi olması sebebiyle bundan böyle o çeşit mazbataların Vali mührü olmadan gönderilmemesi gerektiği hatırlatıldı.¹⁸ Yazıda meclisin reisinin vali olduğu hususu açıkça belirtilmekle birlikte Bâbîâlî, Vali'nin görüşünü aramadan Muhassıl tarafından yapılan teklif üzerine Edirne gibi önemli bir vilayete müftü tayin etmişti. Bu durum kurumların görev tanımlarının henüz net şekilde ortaya konulmadığını göstermektedir.

Bâbîâlî'den yapılan uyarılara rağmen Edhem Efendi, rütbe, kıdem ve geleneksel anlayışa göre Vali'den daha alt derecede olmasına rağmen yetki alanını olabildiğince geniş yorumlamaya devam etmekteydi. Meselâ emlak ve arazi tahririnde istihdam edilecek memurlar ile ilgili teklifi de Bâbîâlî'ce tepki ile karşılandı. O, Edirne kazasını sekiz kola ayırdı. Her kolda beşer kişi görevlendirdi ki, bunlardan birini kendisi belirledi, birini meclis seçti ve birer de kâtip görevlendirildi. Bunlardan başka Rum milleti tarafından da bir kocabaşı ile bir yazıcı heyette yer almaktaydı. Görevlendirilen kişilerin her birine yiyecek dâhil 700 kuruş aylık tahsis edildi. Edhem Efendi, toplamda 40 kişi için aylık yaklaşık 30 bin kuruşun, masraf defterine dâhil edilmesi için merkezden izin istedi. Hükümet, İstanbul'a sorulmadan bu kadar memur tayin olunmasının büyük masrafa yol açacağını dikkate alarak üçmemurun görevini iptal etti. Bu işler için ileri gelenlerden bir kişi ile bir kâtipin görevlendirilmesi yeterli bulundu. Reaya olan yerlerde bir kocabaşının da ilave edilmesi uygun görüldü. Ayrıca bundan sonra talimatname dışında hareket etmemesi Edhem Efendi'ye tembihlendi, Nâfiz Paşa'nın da dikkati çekildi.¹⁹

Nâfiz Paşa - Edhem Efendi çekişmesinin önemli bir sebebi de Edirne'deki mahalli hanedan mensuplarına nasıl davranılacağı konundaki fikir ayrılığı idi. Nâfiz Paşa onlara güvenmezken, Edhem Efendi korunup kollanması ve eyaletin birlikte yönetilmesinden yanaydı. Paşa, mültezimlik ile geçinen bu insanların Tanzimat'ın getirdiği yeni anlayıştan dolayı reayaya eskisi gibi muamele edememekten rahatsızlık duyduklarını düşünmekteydi. Ona göre eşraf ve vücûh, eski düzeni devam ettirmek maksadıyla vilayet idaresinde kendi adamlarının etkili olmaları için

¹⁶ BOA, İ.MVL, 2/36 (Belge no: 16. Nâfiz Paşa'nın tarihsiz yazısı).

¹⁷ BOA, İ.MVL, 2/36 (Belge no: 17).

¹⁸ BOA, HAT, 1424/58263.

¹⁹ BOA, HAT, 276/16220.

yollar aramaktaydılar. Vali bir de örnek vermektedir: Dağdevirenzade Kadri Bey,²⁰ babasının adamlarından olan ve bu sıralarda yetmiş yaşında nefes darlığı hastalığı bulunan Eyüp adlı birinin, memleket asayişini sağlamaya muktedirdir diyerek, meclis azalarını da ikna ederek, yeniden aynı görevde istihdam edilmesini teklif etmişti. Nâfiz Paşa, hakkında iyi şeyler söylenmesi üzerine Eyüp Ağa'nın, diğer yüzbaşı ile birlikte ve Kaimmakam İbrahim Bey'in kumandası altında olmak üzere, yüzbaşı sıfatıyla tayin edilmesine olumlu baktı. Ancak Eyüp Ağa teklif edilen memuriyeti kabul etmedi. Bunun üzerine Kadri Bey ve arkadaşları, Eyüp Ağa'nın müstakil biçimde görevlendirilmeye razı olduğunu, Kaimmakam İbrahim Bey'in yalnız redif askerine kumanda etmesini önerdiler. Nâfiz Paşa ise, böyle bir uygulamanın nizamnameye aykırı olduğu, kendiliğinden icra edemeyeceği, bir senet verdikleri takdirde yapabileceği cevabını vermiş; fakat teklif sahipleri bir senet vermekten kaçınmışlardı. Paşa, Eyüp Ağa'nın müstakil şekilde önemli bir askerî görevde istihdam edilmesi teklifinin ve ısrarının iyi niyetli olmadığını düşünmekteydi.²¹

3. Edirne'de Muhassıllık Meclisi'nin Teşekkülü

Edhem Efendi, Edirne'de göreve başladıktan hemen sonra kendisine verilen fermanı, mahkemede şehrin üst düzey yöneticileri ile ahalinin ileri gelenlerinin huzurunda okuttu. Daha sonra önde gelen hanedanlardan olan ıstabl-ı âmire müdürlüğü payesi sahibi Hacı Sadık Bey ile dergâh-ı âlî kapucubaşlarından Emrullâh Ağa ve Mustafa Bey'i aza olarak belirledi. Müderrislerden ceride ve jurnal başkâtipleri Hacı Ahmed ve Ali efendileri de memuriyetle Meclis'e dâhil etti.²² Ancak bu sırada merkezden gönderilen ilave talimatnamede, meclislerin oluşturulmasına yönelik yeni hükümler yer almakta ve azaların seçim yoluyla belirlenmesi öngörülmekteydi. Bundan dolayı Edhem Efendi tarafından oluşturulan Meclis feshedildi. Fakat Meclis'in yeniden oluşturulması sürecinde birtakım tartışmalar meydana geldi. Bazı ileri gelen kimseler yapılan işlemi kanunsuz bularak hükümete şikâyet ettiler. Bunun üzerine Sadaret makamı tarafından Edhem Efendi'den, meclis azalığı için köylerden ve kasabalardan gelenlerin sayıları, nitelikleri, seçimin nasıl yapıldığı konularının ayrıntılı izahı istendi. Edhem Efendi, 20 Nisan 1840 tarihli cevabî yazısında yapılan işlemleri özetle şu şekilde açıkladı: Seçim için kura usulüne başvurulması emredildiğinden şehir merkezinden ve köylerden bin yedi yüzden fazla adam toplandı. Aza seçmek üzere bunların arasından da kura usulü ile elli temsilci belirlendi. Bunlar arasından da azalığa aday olanların isimleri belirlenerek kura işlemi gerçekleştirildi. Kurada Kadri Bey, Ceride Nâzırı Hacı Ahmed Efendi, Naip Hacı Ahmed Efendi ile Tezkere Kâtibi Numan Efendi'nin isimleri çıktı. Azalık için belirlenen elli kişi çoban ve akılsız, iyi ve kötüyü fark edemeyen, seçme işine muktedir olmayan kimselerden olduklarından dolayı, kurada isimleri çıkan dört şahıs en makbülleri olup kimse itiraz etmedi.²³

Hâlbuki kura çekileceği gün, Rum milletinden bir grup tarafından Kadri Bey ile Emrullah Ağa'yı mecliste görmek istemediklerini belirten bir mahzar üst düzey yöneticilere iletilmişti. Bunun üzerine kendilerine, sözü geçen şahısların isimleri kurada çıkmaz ise zaten maksat hâsıl olmuş olur şeklinde cevap verildi. Ancak Kadri Bey'in adı çıkınca, istemedikleri iki kişiden birinin adının çıktığı birinin ise çıkmadığı ifade edilerek kendilerinin de durumu kabullenmeleri tavsiye edildi. Mahkemede Metropolit Grigoriyus ile kocabaşların devreye girmesiyle sessiz kalınması

²⁰ Belgelerin bir kısmında bu şahsın adı "Dağdevirenzade Abdülkadir Bey" olarak geçmekte ise de çoğunlukla "Kadri Bey" adı kullanılmaktadır. Kadri Bey'in babası Mehmed Ağa dönemin meşhur âyanlardan idi. Ayrıntılar için bkz. Cemal Gökçe, "Edirne Âyanı Dağdeviren-oğlu Mehmed Ağa", *Tarih Dergisi*, C.XVII, S.22, 1968, s.97-110.

²¹ BOA, İ.MVL, 2/36 (Belge no: 15. Nâfiz Paşa'nın 17 Safer 1256 / 20 Nisan 1840 tarihli yazısı).

²² BOA, İ.MVL, 2/36 (Belge no:19).

²³ Aynı belge.

sağlandı. Nâfiz Paşa'ya göre "Kadri Bey'den ehl-i ırz İslâm ve cümle reâyâ dilgîr ve müteneffîr iseler de encâm mülâhazasıyla sükûtu ihtiyâr üzere" bulunmuşlardı.²⁴

Edhem Efendi, mahalli hanedanların öteden beri kullandıkları yetki, sorumluluk ve haklarının korunmasından yana olduğundan seçilen azaları beğenmedi. Kadri Bey dışındakilerin memleketin itibarlılarından olmadığını, vücûh ve hanedandan sadece kapucubaşı unvanına sahip kişi sayısının yedi-sekiz olduğunu, bunlardan yalnız birisinin meclise katılmasının hakkaniyete aykırı düştüğünü belirterek tezkere kâtibi ile ceride nazırının azalıktan çıkarılmasını, yerlerine vücûh ve hanedandan münasip olanlardan dördünün tayin olunmasını ve aza sayısının on beşe çıkarılmasını hükümete teklif etti. Bâbîâli teklifi sert bir şekilde reddettiği gibi nizamnamelere uygun davranması konusunda kendisini bir kere daha uyardı.²⁵

4. Selimiye Camii İmam Vekilinin Katledilmesi ve Müslüman-Rum Gerginliği

Edirne'deki üst yönetimin birbirleriyle çekişme içerisinde olduğu bu sırada Selimiye Camii İmam Vekili Mustafa Efendi'nin katledilmesi şehirde olağanüstü bir gerginlik meydana getirdi. Mustafa Efendi ahlâksızlığı ve gayri meşru ilişkileri sebebiyle Müslüman halk arasında pek seilmeyen biri idi.²⁶ Kendisi ve felçli olan annesi vahşice bir cinayete kurban gitmişti. Hadise, Edirne Meclisi mazbatasında şu şekilde anlatılmaktadır: 7 Safer 1256 (10 Nisan 1840) günü Hafız Mustafa Efendi cuma namazına gelmediğinden ve kendisi bekâr olup felçli annesinden başka bir kimsesi olmadığından "niçin camiye gelmedi" diye evine bakılmış; harem odasının birinde ağzına bıçak ile vurulmuş, ense ve boğazı ikişer parmak kesilmiş, ayrıca selamlık odasında dahi annesinin bir gözünün çıkarılıp boğulmuş olduğu görülmüştü. Bu arada odada işret yapıldığını gösteren bazı yiyecekler ve diğer fâsıklık belirtileri de müşahade olunmuştu. Keyfiyetin valiliğe ihbar edilmesi üzerine derhal zaptiye ve görevli memurlar tarafından gerekli incelemeler yapıldı. Maktulün içinde hac parası ile mücevheratı olduğu söylenen sandıklarının kırılmış olduğu, bahsedilen şeylerin bulunmadığı da tespit edilmişti. Cinayet ile ilgili araştırma yapıldığında komşusu vegayet samimi dostu olan Hüseyin Ağa'nın ifadesine başvuruldu. Onun verdiği bilgiye göre, Mustafa Efendi'nin, Yako adlı bir bakkal çırağına alakası, diğer bir bakkal çırağı ve bir fırıncı ile de sıkı-fıkı dostluğu olupcuma gecesi hanesine onları çağıracağından söz etmişti. Hüseyin Ağa'nın ifadesi üzerine adı geçen şahıslar cinayet şüphelisi olarak yakalanıp defalarca sorgulandılar ise de inkâr ettiler. Yalnız fırıncının dükkânında dört bin kuruştan fazla para bulunmuş, paranın cins ve miktarı ile zanlının söyledikleri birbirine uymadığı gibi kendisinin ziyadece telaşlı görünmesi dikkat çekmişti. Zanlıların iyi insanlar olduklarına ve böyle bir cinayeti işlemeyeceklerine dair Metropolit, kocabaşılar ve Rum esnaf da şahitlik yaptıklarından, memlekette yaşanması muhtemel gerginlik dikkate alınarak padişahın fermanı gelinceye kadar hapsedilmeleri kararlaştırılmıştı.²⁷

Rumlar, Müslümanların haksız yere bu üç kişiyi suçladıklarını, onların ölenlerle dostlukları bulunmadığını, bir vakitten beri evine gitmediklerini, şahitliklere rağmen hapsedilip, işkence ve tazyike maruz kaldıklarını savunmaktaydılar.

Olay iki taraf arasında tamamen zıt şekilde değerlendirilmekteydi. Müslümanlar katledilen imamı sevmemekteydiler ama cinayetten de Rum cemaatinden üç kişiyi sorumlu tutmaktaydılar. Rumlar ise suçlanan şahısların güvenilir ve namuslu insanlar olduklarına inanmaktaydılar²⁸ ve ortaya çıkan durumu kendi güvenliklerine yönelik bir tehdit olarak algılamaktaydılar. Edirne'deki

²⁴ BOA, İ.MVL, 2/36 (Belge no: 15).

²⁵ BOA, İ.MVL, 2/36 (Belge no:19, 13).

²⁶ BOA, İ.MVL, 2/36 (Belge no: 15).

²⁷ BOA, İ.MVL, 3/60 (Belge-1. 11 Safer 256/14 Nisan 1840 tarihli mazbata).

²⁸ BOA, İ.MVL, 3/60 (Belge no:6).

yabancı ülke temsilcileri de onların yanında yer almaktaydılar. Hatta Avusturya konsolos vekili daha da ileri giderek, maktulün halk tarafından inkârcı ve sefil biri olarak görüldüğünden bahsetmekte, cinayetin Müslümanlar tarafından işlenip haksız yere Rumlara isnat olunduğunu ileri sürmekteydi.²⁹

Cinayet yüzünden şehirde bir gerginlik ortamı varken çok tehlikeli bir dedikodu yayıldı. Rivayete göre Rumlar, Paskalya günü isyan edeceklerdi. Söylentinin kaynağı ise Müslüman ve Rum iki çocuk arasında çeşme başında meydana gelen kavgaya dayanmaktaydı. Müslümanlardan birinin küçük çocuğu çeşmeden su doldururken yine su almak için gelen bir Rum çocuğu ile kavga dince, Rum çocuğu "Birkaç güne kadar bak biz sizleri ne edeceğiz" demiş. Müslüman çocuk da bunu babasına, o da komşularına anlatmış, nihayetinde konu valiliğe iletilmiş. Vali'nin konu hakkında bilgi sahibi olması üzerine şikâyet için gelenler sakinleştirilip kendilerine güvence verilerek evlerine dönmeleri sağlanmıştı. Fakat ertesi günü Müslümanların fişek ve barut satın almaya giriştikleri yolundaki haberler reayayı korku ve dehşete düşürdü. Söylenti, Rumlar arasında "Müslümanların Paskalya günü Rumları kılıçtan geçireceği" şeklinde yayıldı. Bunun üzerine Metropolit Grigorius ile Rum milletin temsilcileri Vali'ye, Muhassıl Efendi'ye ve diğer ileri gelenlere teker teker gidip kendilerinden emin olunması için her birine evlatlarını rehin vermeyi teklif ettiler. Ayrıca Edirne'de bulunan çeşitli devletlerin konsolosları da emniyetlerinin sağlanması konusunda valiliğe müşterek bir dilekçe göndermişlerdi. Bunun üzerine Nâfiz Paşa, Muhassıl ile de konuyu müzakere ederek gerek konsoloslara gerekse reayaya can güvenliği konusunda teminat verdi.³⁰

Nâfiz Paşa'nın teskin edici sözlerinin Rumlar üzerinde pek etkili olmadığı anlaşılmaktadır. Edirne'deki Metropolit ve kocabaşlar valiliğe tekrar giderek Müslümanların gazap halinde olmalarından şikâyetçi oldular. Paşa; "Dünkü gün size söyledim ne havf ve ihtirâz edip konaktan konağa gidersiniz" diye tepki gösterdi. Onlar da; "Ahali-i İslâm'ın bu güne harekât-ı muvahhiş-i hâzıralarını müşâhade ettikçe ne edelim" diye cevap verdiler. Bunun üzerine Paşa tarafından bütün mahalle imam ve muhtarlarına, esnaf kethüdalarına ve halka hitaben bir buyrultu hazırlanarak mahkemede okutuldu; silahlanmanın terk edilmesi, herkesin işinde gücünde olması sıkı şekilde tembihlendi. Böylelikle ortalıkta nispeten bir yumuşama ve sessizlik oluştu, gerginlik ve dehşet ortamı bertaraf edilmeye çalışıldı. Bu sırada Kadri Bey'in kendisine izin verilmesi halinde kazalardan adam toplayıp şehri muhafaza edebileceği yolunda sözler söylemek suretiyle meseleyi alevlendirmek istemesi dikkat çekmektedir. Vali tarafından buna tepki gösterilerek, "Ana hacet yoktur, yerinde otursun" cevabı verilmişti.³¹

Bu arada Edirne Metropolit Grigorius, Müslümanların silahlandıklarını ve Rumları imha edeceklerini, acilen tedbir alınması için gerekli girişimlerde bulunulmasını Fener Patrikhanesi'ne ilettili.³² Patrik, Rumlardan üç kişinin suçsuz yere hapse atıldığını, büyük küçük bütün Müslümanların silahlandıklarını, eski silahlarını tamir ettiklerini, fakir olup da silah tedarik edemeyenlere zenginlerin yardım ettiklerini, Paskalya gününde Rumların imha edileceklerini, reaya tarafından Nâfiz Paşa'ya bu hususun ifade edilmesi üzerine onun "Ben sizi hıfz ve vikâye

²⁹ BOA, İ.MVL, 2/36 (Belge no: 7).

³⁰ BOA, İ.MVL, 2/36 (Belge no:15. Nâfiz Paşa'nın 17 Safer 1256 / 20 Nisan 1840 tarihli yazısı). Halk arasındaki gerginlik üzerine İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Toskana, Sardunya, Felemenk gibi ülkelerin konsolosları tarafından valiye yazılan müşterek yazıda; Edirne'de birkaç günden beri meydana gelen bazı hareketlerin kendilerini ve tebaalarını huzursuz ettiğini, olayın içyüzünü bilmediklerini, huzursuzluk ve şüphe içinde kaldıklarını dile getirip halkın ve kendilerinin can ve mal güvenliğinin sağlanması için ne tür tedbirler alınmakta olduğunu sormaktaydılar. (Belge no: 6).

³¹ BOA, İ.MVL, 2/36 (Belge no: 15, 11).

³² BOA, İ.MVL, 3/60 (Belge no: 5).

ederim" demekle yetindiğini, ancak kendilerinin emin olamayıp korku ve dehşete kapıldıklarını dile getiren bir yazıyı Bâbîâli'ye gönderdi.³³

Öte yandan hadise hakkında Edirne'deki İngiliz ve Avusturya temsilcilerinin vilayet yönetimine oldukça sert suçlamalarda bulunmaları dikkat çekmektedir. Her iki temsilci de büyükelçilerine gönderdikleri yazılarda Vali'yi, yönetim kademesini ve bütünüyle Müslümanları suçlamakta; Paskalya günü Edirne'de toplanacak olan Rumlara yönelik bir katliamın hazırlandığı yolunda ifadeler kullanmaktaydılar. Avusturya konsolosunun yazısında, konuya ilişkin Patrik, Metropolit veya hiçbir Rum temsilcinin yazısında geçmediği halde, Müslümanların üzerlerinde piştov ve bıçak olduğu halde şehir içinde gezerek, altı gün zarfında bütün Rumların vücudunu izale edecekleri şeklinde korku salma amaçlı sözler söyledikleri ileri sürülmektedir.³⁴

İngiliz konsolosu ise yazısında şu bilgilere yer vermektedir: Şehirde meydana gelen heyecan memleketin asayişini ihlal etmektedir. Bunun sebebi zabitanın dikkatsizliğidir. Konsoloslar, Metropolit halkın toplanmaması için Paskalya yortusunu mümkün mertebe kısa tutması, bu esnada bütün meyhanelerin kapanmasını tavsiye etmişlerdir. Paşa, barut satılan dükkânların kapanmasını, silahlanmanın ve asayişini ihlal etmenin yasak olduğunu, hilâfında hareket eden olduğu halde şiddetle cezalandırılacağını halka ilan ettirmiştir. Bunun üzerine bu sabah Rumlar biraz emniyet hisseder gibi olmuşlar ise de; Vali'nin emrinde kâfi sayıda asker bulunmaması, ayak takımının eline verilen silahların alınmasının kolay olamaması cihetiyle yine de külliye rahat olamamışlardır. Olayın sebebi, Tanzimat ile getirilen usul gereğince reayadan alınan verginin birazını kaybetmiş olan bazı belde ileri gelenlerinin hileleri olup bu esnada bir imamın öldürülmesi halkı Rumlar aleyhine tahrik etmek için vesile kılınmıştır. Bundan amaçları da bir ihtilâl çıkararak Bâbîâli'ye Rumların getirilen yeni uygulamalara müstahak olmadıklarını göstermektir. Nâfiz Paşa'nın artık nüfuzu kalmadı, hatta yeni usule taraftar olmadığından olaylarda onun parmağının olması muhtemeldir. Pazarcık'ta da bunun gibi bazı olayların meydana gelmiş fakat Filibe Paşası'nın tedbirli hareketi ile defedilmiştir.³⁵

Bu sırada Nâfiz Paşa, Filibe tarafında neler olup bittiğini, Rumların muhtemel bir ayaklanmaya hazırlanıp hazırlanmadığını öğrenmek maksadıyla buranın muhafızı olan Hayreddin Paşa'ya bir yazı göndererek oradaki durumu sordu. Hayreddin Paşa cevabında; herhangi bir uygunsuzluk bulunmadığını, herkesin iş ve güçleriyle meşgul olduklarını bildirdi.³⁶

5. Nâfiz Paşa'nın Suçlanması

Edirne'deki gerginliğin gittikçe alevlenmesinde vilayet üst yönetimi arasında uyum ve birliğin olmaması etkili olmuştur. Hemen her konuda Nâfiz Paşa ile ayrı düşen Edhem Efendi, Müslüman-Rum geriliminden de onu sorumlu tuttu. Konuya dair İstanbul'a gönderdiği 20 Nisan 1840 tarihli yazısında; fesadın önünün kestirildiğini, ancak her an alevlenebileceğini, uygunsuzluğun Nâfiz Paşa'nın tahrik ve teşvikinden doğduğunu, sükûnetin sağlanması ve işlerin aksamaması için görevden azledilmesini teklif etti.³⁷

Nâfiz Paşa da, mevcut haliyle Edirne'de artık valilik yapamayacağını farkında idi. İstanbul'a gönderdiği 20 Nisan 1840 tarihli yazısında; meydana gelen olaylarda, mültezimler ve onların hizmetkârlığıyla geçinmekte olanların ümitsiz ve üzgün kalan takımlarının rolü bulunduğunu, bu konuda Hayreddin Paşa'nın da kendisiyle aynı görüşte olduğunu, yedi aydan beri edindiği tecrübeye göre Edirne'ye geniş yetkiye sahip, metanet ve şecaat sahibi, savaş işlerini bilen bir

³³ BOA, İ.MVL, 3/60 (Belge no: 3).

³⁴ BOA, İ.MVL, 2/36 (Belge no: 7).

³⁵ BOA, İ.MVL, 2/36 (Belge no: 12).

³⁶ BOA, İ.MVL, 2/36 (Belge no: 18. Mehmed Hayreddin Paşa'nın 16 Safer 1256 / 19 Nisan 1840 tarihli yazısı).

³⁷ BOA, İ.MVL, 2/36 (Belge no: 14).

vezirin tayin edilmesi gerektiğini dile getirdi. Ayrıca böyle bir valinin görevlendirilmesi suretiyle Kadri Bey ve diğer müfsitlerin terbiyesinin sağlanması halinde yalnız Edirne'nin değil çevresinin de bundan büyük fayda sağlayacağını, Tanzimat'ın tesisine de büyük katkı olacağını ifade etti. Ayrıca kendisinin müptela olduğu romatizma illetinin şiddetinden dolayı geldiğinden beri ekser vakitlerini hastalık ile geçirdiğini, zaten harp erbabı da olmadığını, münasip miktar maaş ile İstanbul'daki hanesinde ikamet etmesine müsaade buyrulmasını istedi.³⁸

Vali artık kontrolü kaybetmiş durumdaydı. Adeta panik halinde bir an önce şehirden ayrılmak istemekteydi. Bu amaçla peş peşe İstanbul'a gönderdiği yazılardan birinde, görevden azlinin uzaması yahut da yerine gelecek olan şahsın varışına kadar vazife başında kalması durumunda şogukluğun daha da artacağını bir an önce kendisinin "halâs ve azâd" olunmasını talep etti.³⁹

Bu sırada müftü, müderrislerden bazıları, vücûhtan olanlar, meclis azaları, reaya temsilcileri de mahkemeye bir arzuhal sunarak Nâfiz Paşa'dan memnun olmadıklarını dile getirdiler. Bu şahısların paşaya yönelttikleri suçlamalar ile talepleri şöylece özetlenebilir:⁴⁰

- Emniyet ve asayişin sağlanması konusunda kayıtsız kalması ve ihtimam göstermemesi,
- Halkın nefretine sebep olan meyhaneler açılmasına ruhsat vererek irtikâbayönelmesinden dolayı memleketin nizamınahalel getirmesi,
- Herkes iş ve gücünde, ırz ve edebiyetle meşgul iken kendisinin, kavasbaşı ve kavaslarının uygunsuz tavırlarından dolayı memlekete fesat düşmesi,
- Alınan tedbirlerle ahali arasındakinifakve fesadın önü alınmış ise de Vali'ye kimsenin emniyeti kalmadığından, kendisi bir müddet daha burada kalır ise memleket içinde uygunsuzluk ve fesadın yeniden ortaya çıkması ihtimali,
- Mustafa Efendi'nin validesiyle beraber öldürülmesi ve şehir etrafında bazı eşkıyalık olaylarının meydana gelmesi üzerine meclis ve ahali tarafından her ne ifade ve beyan edilmiş ise aksine cevap vermesi,
- Allah ve Peygamber için İslâm ve reaya kullarına merhameten Paşa'nın azledilmesi ve imza sahipleri hakkında yazacaklarına ve söyleyeceklerine kulak asılmaması.

Arzuhali mühürleyenlerden bazıları daha sonra Nâfiz Paşa'yı durumdan haberdar ederek, "Bu memlekette geçineceğiz, çâre yok zaruri temhîr eyledik, kusurumuzu af buyurun" diye özür dilediler. Bunun üzerine Nâfiz Paşa, Bâbîâli'ye yolladığı yazıda görüşlerini ana hatlarıyla şöyle açıkladı: Edhem Efendi saf biri olup, olayın asıl sorumluları menfaatlerinin kesilmesinden dolayı üzgün olan Kadri Bey, Emrullah Ağa, İbiş Ağa'dır. Bu şahıslar, meclis toplantılarını sabote etmeye, kendisini kışkırtarak yetkisini aşacak biçimde işler yapmaya teşvik etmektedirler. Otuz seneden fazladır devlete hizmet ettiğini, her bir davranışının bilindiğini, hakkında Edirne ahalisinin şikâyet veya iyi şahitliğine hacet olmadığını düşünmektedir. İstifasının kabulü ile İstanbul'a dönmesine müsaade edildiği takdirde, bu adamlar ile Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de muhakeme olunmaktan, hakikatin ortaya çıkarılmasından memnun kalacaktır.⁴¹

Nâfiz Paşa'nın istifasına dair talep yazısı henüz Dâhiliye Nezâreti'ne ulaşmadan Edirne'den gelen bilgiler dikkate alınarak valilik makamına yeni bir şahsın atanması münasip görüldü. Arz tezkeresindeki ifade ile yazılacak olursa; "Edirne müşiri olan Nâfiz Paşa bendelerinin dahi umûr-ı zaptiyede mahâreti olmadığından ve Tanzimat-ı Hayriye'ye dâir mevâddın yolunda rû'yet ve

³⁸ BOA, İ.MVL, 2/36 (Belge no: 15).

³⁹ BOA, İ.MVL, 2/36 (Belge no: 3. Nâfiz Paşa'nın 18 Safer 256 /21 Nisan 1840 tarihli yazısı).

⁴⁰ BOA, İ.MVL, 2/36 (Belge no: 9).

⁴¹ BOA, İ.MVL, 2/36 (Belge no: 3, 4).

tesviyesinde bazı mertebe musâmahası olduğundan Edirne müşirliğinin uhdesinden alınarak hâne ve sahilhânesinde kendi hâlinde ikâmet etmesi" uygun bulundu.⁴²

Valiliğe de mazul olduğu için bu sırada İstanbul'da bulunan eski Erzurum Valisi Osman Paşa tayin edildi. Osman Paşa, daha önce Edirne Valisi Es'ad Paşa'nın kethüdalığı görevinde bulunduğundan bölgenin ahvâli hakkında bilgi sahibi idi. Yalnız Sultan Abdülmecid, Osman Paşa'nın atanmasını uygun bulmakla birlikte kendisinin Erzurum Müşirliği sırasında hakkında bazı şeyler işitildiğini, bu defaki memuriyetinde daha dirayetli davranması konusunda Sadaret tarafından bilhassa uyarılmasını ve bir an evvel memuriyet mahalline varıp Edirne'deki uygunsuzlukları bertaraf etmesini emretti.⁴³ Nâfiz Paşa'ya da Osman Paşa'nın gelişine kadar görevini sürdürmesi talimatı verildi.⁴⁴

Osman Paşa'nın valiliğe atanması genel olarak memnuniyetle karşılandı. Hatta daha vazifesine başlamadan evvel, Metropolit, kocabaşlar, esnaf temsilcileri tarafından hazırlanan 30 Nisan 1840 tarihli yazıda; yapılan görevlendirmeden büyük memnuniyet duyulduğu, halk arasında emniyetin ve birliğin sağlandığı, olayların tamamen bertaraf edildiği, Hristiyanlar ile Müslümanların birbirlerinden hoşnut oldukları ifade edilmişti.⁴⁵ Osman Paşa, İstanbul'dan hareket ettiğinin altıncı günü, yani 9 Mayıs 1840 Cumartesi günü Edirne'ye ulaşarak göreve başlarken, Nâfiz Paşa da İstanbul'a doğru hareket etti.⁴⁶

6. Cinayetin aydınlatılması

Selimiye Camii İmam Vekili ile annesinin öldürülmesi olayının Müslüman-Hristiyan çatışmasına dönüşme potansiyeli taşıması hükümeti rahatsız etmekteydi. Sadrazam tarafından Edirne valiliğine yazılan yazıda cinayetin süratle aydınlatılması emredildi. Tutuklu bulunan Yako, Koştı ve Hacı Yani adlı şahıslar Edirne meclisinde sorgulandıklarında suçlamaları reddetmişlerdi. Bu arada maktullerin varisleri de kısas hükmünün icra edilmesini ısrarla istemekteydiler. İlerleyen günlerde Yako'nun ortağı olan Nikola veledi Dimitri'nin ihbarı ile Yako ve Koştı'nın cinayetten hemen sonra büyük çarşı bitişiğindeki mahzenlerin içerisine koydukları çalıntı eşyalar ortaya çıkarıldı. Bazı çalıntı mal ile altın ve mücevherat gibi şeylerin de Koştı'nın dükkânının çatısında mahfuz olduğu ifade edildiğinden onlarda bulundu. Bunun üzerine zanlılar tekrar sorguya tabi tutuldu. Nihayetinde balta ve bıçak ile cinayeti işlediklerini itiraf ettiler. Yani'nin cinayete karışmadığı belirlendiğinden kendisi tahliye olundu. Katiller yeniden hapse konuldu. Yargılamanın safahatını anlatan ilâmın şeriata uygunluğu Fetvahâne tarafından da tasdik edildi. Bunun üzerine Ceza Kanunnamesi gereğince, kısas hükmünün uygulanması için ferman çıkarılması Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'de ittifak ile kararlaştırıldı. Bilahare de katiller hakkında kısas cezası uygulanmasına dair ferman çıkarıldı. Edirne valisine, müftüye, kadıya ve diğer ileri gelenlere hitaben gönderilen fermana, kısasın yerine getirilmesi ve çalıntı eşyanın maktullerin varislerine verilmesi emredilmekteydi.⁴⁷

⁴² BOA, HAT, 1631/9.

⁴³ BOA, İ.MVL, 3/60 (Belge no:8); Ahmed Bâdi, age, s.1055.

⁴⁴ Nâfiz Paşa, Osman Paşa'nın gelişine değin bütün işleri gayretle ve dikkatle yürüttüğünü İstanbul'a ilettiler. BOA, İ.MVL, 2/36 (Belge no: 21). Paşa, yazısına yeni Vali'nin tayin emrinin mahkemede okutulduğuna, kendisinin eyalet işlerini en iyi şekilde yürüttüğüne, herkesin kendi işiyle meşgul olduğuna dair Kadı Ali Satı tarafından hazırlanan 21 Safer 1256 / 24 Nisan 1840 tarihli ilâmı eklemeyi de gerekli görmüştür. (Belge no: 22). Anlaşılan Paşa, yargılama sırasında kendini beraat ettirecek deliller toplamaya çalışmaktaydı.

⁴⁵ BOA, İ.MVL, 2/36 (Belge no: 8, 10).

⁴⁶ BOA, İ.DH, 13/645 (Belge:2. Osman Nuri Paşa'nın 11 Rabiülevvel 1256 / 13 Mayıs 1840 tarihli yazısı).

⁴⁷ BOA, Cevdet Adliye, (C.ADL), 94/5611 (Evail-i Zilkade 1256 / 25 Aralık 1841-2 Ocak 1842).

7. Nâfiz Paşa'nın Yargılanması

Nâfiz Paşa, henüz Edirne'de iken muarızları ile yüzleşmek ve muhakeme olunmak yolundaki talebini Bâbîâlî'ye iletmişti. Bu sıralarda onun lehine birtakım ifadeler içeren Edirne Metropolit Grigorius'un bir yazısı İstanbul'a ulaştı. Bu duruma sert tepki gösteren Sadaret makamı, Vali'nin önce aleyhine sonrada lehine olmak üzere birbirine zıt evrak gönderilmesinin hangi sebeplere dayandığının araştırılması için muhassıl, Edirne vücûhu, Metropolit ile kocabaşların acilen İstanbul'a gönderilmelerini emretti.⁴⁸

Bütün bu olaylara sebebiyet verdikleri için Nâfiz Paşa başta olmak üzere İbrahim Edhem Efendi, Edirne ileri gelenlerinden Kadri Bey ile Emrullah Ağa, Edirne Metropolit Grigorius ve kocabaşlar mahkemeye çıkarıldılar. Muhakeme işlemi, Tanzimat dolayısıyla çıkarılan kanunname ile talimatnamelerin aksine davranışları hakkında gereğini yapmakla görevli olan Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de icra edildi.⁴⁹ Meclis, 8, 15 ve 22 Haziran 1840 günlerinde toplanarak meseleyi görüştü. Toplantıları Reşid Paşa yönetmiş, sadece çok kısa süre için Vak'anüvis Esad Efendide bu görevi üstlenmişti. Reşid Paşa tarafından konusuna göre ilgili kimseye sorular yöneltilmekte, aynı konuyla ilgili görüş belirtmek isteyenlere de söz hakkı verilmekteydi. Mazbata metninden tarafların birbirlerine de soru sordukları veya verilen cevaba itiraz edip görüşlerini aktardıkları görülmektedir.⁵⁰

Mazbata metninden hareketle yargılama konuları, iddialar, tarafların savunmaları ve ifadeleri ana hatlarıyla şu şekilde özetlenebilir:

Muhassılın Edirne'ye varışında karşılama yapılmaması: Edhem Efendi, Edirne'ye varışında uygun bir karşılama töreni yapılmadığını, Nâfiz Paşa ise adamları aracılığıyla gerekli karşılamının yapıldığını daha önceden İstanbul'a gönderilen yazılarda ifade etmişlerdi. Muhakeme sırasında Emrullah Ağa, "Edhem Efendi'yi karşılamak için müsaade istediklerini, Nâfiz Paşa'nın vermediğini ileri sürdü. Nâfiz Paşa, "Bunlar bir yere gidince kendisinden ruhsat mı aldıklarını" belirterek tepki gösterdi. Reşid Paşa, "Vücûhtan olduklarından dolayı ruhsat almaları gerektiğini, muhassılın üst düzey bir rütbede olmamakla birlikte padişah fermanıyla tayin edildiğinden dolayı bir istikbal yapılması lâzım geldiğini" belirtti. Nâfiz Paşa'nın "Karşılama için sandık emini vasıtasıyla haber gönderdiğini" söylemesine karşılık, Edhem Efendi, "Sandık emininin kendisine 'İstikbal için Paşa'nın ruhsat vermediğini' söylediğini" ifade etti. Bunun üzerine Reşid Paşa konunun mahallinden soruşturulabileceğini belirtmekle yetindi.

Muhassıla konak tahsisi meselesi: Edhem Efendi'nin Edirne sarayında ikamet etmemesi vali ile arasında tartışmayayol açmış, İstanbul ile de çeşitli yazışmalara sebebiyet vermişti. Nâfiz Paşa'ya göre, Edhem Efendi'nin sarayda ikamet ettirilmemesi ona duyulan hürmetten kaynaklanmaktaydı, ancak o valilikçe tahsis edilen konak yerine başka bir konağa yerleşmeyi tercih etti. Edhem Efendi, "İstanbul'dan ayrılırken Maliye Nazırı Saip Paşa'nın, kendisine, 'Paşa Kapısı geniş bir yer olduğundan Nâfiz Paşa sizi oraya alırlar zannediyorum' yollu ifadede

⁴⁸ BOA, İ.MVL, 3/52 (Belge no: 12. 18 Rabiulevvel 1256 / 20 Mayıs 1840).

⁴⁹ Konuya ilişkin arz tezkeresinde bu hususta şöyle denilmektedir: "Talimatnâme ve kanunnâmeye mugâyir her kim olur ise olsun bir güne sühî-hareketi vukuu takdîrinde icrâ-yı iktizâsına müsâarât vükelâ-yı fihâm hazerâtına bayağı fârîza-i zimmet ve bunun hâmi-i hakikisi dahi Meclis-i Ahkâm-ı Adliye bulunduğu varest-i kayd u işaret olmak hasebiyle ..." BOA, İ.MVL, 2/36 (Belge no: 29. 8 Rabiulevvel 1256 / 10 Mayıs 1840). Devrin tatbikatına göre üst düzey devlet görevlilerinin yargılanmaları önce Meclis-i Vâlâ'da, sonra da Meclis-i Umumi'de gerçekleştirilmekteydi. Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ 1838-1868*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s.118-121; Zafer Gölen, "Bosna Valisi Mehmed Vecîhî Paşa'nın Muhakemesi", *Belleten*, C.LXXVI, S.277, Aralık 2012, s.849-877.

⁵⁰ BOA, İ.MVL, 6/96 (Belge no: 3, 4, 5, 6). Tarafların iddia ve savunmaları özetlenerek verilmiştir. İfadelerin anlaşılmasını kolaylaştırmak için tırnak içerisinde gösterilmiştir.

bulunduğunu" aktardı. Nâfiz Paşa ise, "İşin içinde akçe meselesi olduğundan ve sarayın kâgir yapısı sebebiyle başka bir konak hazırlattığını" ileri sürdü. Edhem Efendi, "Vali sarayında üç-beş odanın kendisine yetebileceğini, bir arada bulunulduğu takdirde üç günlük işin üç saatte hallolabileceğini, işlerin çabuk görülmesi için bunun gerekli olduğunu, iş görmemek için kendisinin saraya alınmadığını, talebinin yerine getirilmemesi üzerine önerilen konak yerine şehrin Kapu semtindeki bir konakta ikamet ettiğini" dile getirdi. Nâfiz Paşa ise, "Bir arada ikamet etmemenin iş görmeye engel oluşturmadığını, yalnız toplanacak akçenin muhafazasının zorluğundan vesvese ettiğini" söyledi. Reşid Paşa, muhafaza işinin valilerin esas görevi olduğunu hatırlatarak ileri sürülen gerekçeye inanmadığını ortaya koymuştur.

Edirne meclisinin teşekkülünde usulsüzlük yapılması: Muhakeme sırasında Reşid Paşa, "Edirne meclisinde müzakere edilmesi gereken bazı konuların böyle yapılamadığını ve işlerin karışıklık içerisinde kaldığını" söylemesi üzerine Edhem Efendi, "Bunun, meclis azasının uygunsuzluğundan kaynaklandığını, Nâfiz Paşa'nın mahkeme kâtibi gibilerini aday yazdığını, kuranın da onlara çıktığını" anlattı. Vücûhtan olanlar da Edhem Efendi'yi desteklediler. Reşid Paşa; "Nâfiz Paşa'nın uygun bulduğu kişilerin isimlerinin kurada çıkmış olabileceğini, ancak aza tayini hususunda yalnız bu keyfiyetin kâfi olmayıp seçime ahalinin de olumlu bakması gerektiğini" hatırlatarak, "Vücûh tarafından belirlenen adamların seçim mahallinde olup olmadığını" sorması karşısında Muhassıl ile vücûh birlikte, "Seçime gelenler hamal ve sefil takımından olduklarından lâıykıyla icra olunamadı" diye cevaplandırdılar. "Münasiplerinin niçin getirilmediği" sorusuna da, Edhem Efendi, "Bu hususa dikkat olunduğunu, içlerine birtakım sefillerin karıştırıldığını, azalığa seçilenler çoğunlukla Paşa'nın istediği adamlar olduğundan liyakatli adamlar azınlıkta kalarak yine faydasının olmadığını, kurada ismi çıkanlara ahalinin itiraz ettiği durumlarda kavaslar şiddete başvurdıklarından halkın gerçek fikrini ortaya koyamadığını" ileri sürdü.

Bu iddialara karşı Nâfiz Paşa'nın savunması şu şekilde oldu: "Seçime gelecekleri onların belirlediğini, mahkemede toplanılarak aza olacakların isimlerinin yazıldığını, ilk olarak Numan Efendi'nin adının çıktığını, üç kişinin karşı çıkıp diğerlerinin kabul ettiğini, kendisinin namuslu bir adam olduğunu, Emrullah Ağa ile Kadri Bey'i reayanın arzuhal vererek istememeleri yüzünden bunların seçim mahalline gelmeye cesaret edemediklerini" ifade etti. Reşid Paşa'nın vücûhtan olanlara hitaben, "Seçim meydanına niçin gitmedikleri" sorusuna, onlar, "Seçimden kaçmadıklarını, Paşanın kendilerinin seçilmemesi için reayaya tembihte bulunduğunu, azalıktan iftihar duyduklarını fakat çekindiklerini" söylediler. Bunun üzerine mahkeme salonunda bulunan Rum kocabaşılara, bu ağaları isteyip istemedikleri soruldu. Onlar da, "Memleketimizin eski ağaları olup kendilerinden hoşnuduz ve isteriz" şeklinde cevap verdiler.

Muhakemenin bu aşamasında Reşid Paşa önemli bir noktaya dikkat çekerek, "Müslümanlardan seçilecek azaları Müslümanlar, reayadan olanları da onlar belirlediğinden dilekçelerine meydan verilmemeliydi" dedi. Bunun üzerine Nâfiz Paşa, nizamnamede bu konuda açıklık olmadığını belirtince nizamname mahkemeye getirilip incelendi. Gerçekten de bu konuda açık bir hüküm olmadığı görüldü. Reşid Paşa, meclise aza seçilmesi uygulamasının nasıl olması gerektiğini uzun uzun açıkladı. Paşa bu konuda özetle; "Her milletin kendi azasını seçmesinin işin tabiatından olduğunu, aza seçimi hususunun karıştırıldığını, amacın rastgele insanları seçmek olmadığını, aza olacak adamı ahali memleket işlerini yürütmek üzere vekil tayin ettiğinden hem kabiliyetli hem de halkın itimat edeceği kişiler olması gerektiğini, bu yüzden öncelikle vücûhtan dirayetli, itibarlı, azalığa uygun adamların isimlerinin mahkeme defterine yazılmasının lüzumlu olduğunu, seçimi yapacak olanların da halkın muteber ve emlâk sahibi olanları arasından belirlenmesinin icap ettiğini, seçim meydanında toplandıklarında azalığa talip olanlardan her kimin ismi kurada çıkar ise ilk olarak o adamın ortaya çıkarılarak ekseriyet ile

kabul olunmaz ise ondan vazgeçilmesi gerektiğini, seçimi yapacak adamların dahi korkutulmayıp herkesin istediğini ve istemediğini serbestçe söylemesinin gerektiğini, bunların ciddî şekilde uygulanması icap ederken pek yolsuz tutulduğunu" söyledi. Açıklamalar üzerine Nâfiz Paşa, "Meselenin bu şekilde anlaşılmadığını" ifade etti.

Reşid Paşa'nın, "İstenmeyen kişilerin meclise girmemesi için kura usulünün men edilip edilmediği" yolundaki sorusuna Edhem Efendi ile vücûh, "Böyle bir şey olmadığını", Nâfiz Paşa ise "Bu yolda teklifte bulunduklarını" dile getirdi.

Reşid Paşa, "Reaya tarafından hazırlanan ve Kadri Bey ile Emrullah Ağa'nın istenmediğini dile getiren arzuhalin nasıl düzenlendiğini" sorduğunda, Metropolit, "Kocabaşların arzuhalin paşaya götürülmesini istediklerini, kendisinin de mühürleyerek götürüp verdiğini" söyledi. Bunun üzerine kocabaşlar, "Ağalardan hoşnut olduklarını" tekrarladılar.

Redif askeri tahriri konusu: Nâfiz Paşa'ya yöneltilen bir önemli soru da, Edirne'de istihdam edilecek redif askerinin sayısı hakkında olmuştu. Reşid Paşa, "Muhassıl'ın valilik için iki yüz askerin yeterli olduğunu, Vali'nin ise şimdilik altı yüz ve sonra daha ziyade lâzım olacak dediğini, arada çok büyük fark olduğundan devlete böyle yüklü masrafları uygun bulunmasının sebebinin nereden kaynaklandığını" sordu. Nâfiz Paşa cevabında; "Edirne'ye giderken oradaki redif askerine izin verildiğini, memleketin boş kaldığını işittiğini, Bâbüâlî'ye gidip keyfiyeti Sadrazam Hüsrev Paşa'ya ifade ettiğini, 'Vardığında takrir eyle sana üç yüz sekbana izin vereyim' dediğini, Serasker Halil Paşa'nın 'Sekbana izin olmaz lâkin sana iki yüz redif istihdamına izin verelim, beşer kuruş aylıkları azdır zabıtlarıyla beraber biraz zam yaparak üstünü dahi sen ver' dediğini, kendisinin 'Ben nereden vereyim bu akçeyi' dediğinde 'Tevzie mevzie katarak uyuştur' dediklerini" aktardı. "Edirne'ye vardığında Sadaret'ten gelen mektup üzerine, iki yüz nefer redif ve iki yüz kavas ve saire tedarik ettiğini, çünkü Edirne büyük mahal olduğundan oranın 150-200 adam ile idare edilmesi mümkün olmadığını, onların itirazının masraftan kaynaklandığını, yoksa iki yüz nefer ile Edirne'nin idare olunamayacağını kendilerinin de bildiğini" ilave etmiştir.

"Çatışmanın olmadığı bir ortamda 200 askerin yetip yetmeyeceği" yolundaki soruya Emrullah Ağa'nın, "Bu sayının fazla bile olduğunu" belirtmesi üzerine Reşid Paşa, "Vali'nin ileride bir uygunsuzluk çıkmasından mı korktuğunu" sordu. Emrullah Ağa, "Reayanın herhangi bir uygunsuz tavrını görmediklerini" ifade etti. Bunun üzerine Nâfiz Paşa, vücûhu kastederek "Siz bunları bilmezsiniz. 'İstila vakti biz neler çektik' dediler. Bununla ilgili mazbatayı kendilerinin de mühürlediklerini" belirtti. Vücûhtan olanlar ise, "Paşa'dan korktukları için mühürlediklerini, hatta Kadri Bey'in odadan çıkmış olduğunu fakat iki uşağın zorla getirip mühürlettiklerini" ileri sürdüler.

Bu tartışma üzerine Reşid Paşa, "Cebir ile mühürledim denilmesinin usule ve kanuna aykırı olduğunu, benimsenmemesi halinde mazbatanın mühürlenmemesinin gerektiğini, Paşa'nın da katılmadığı mazbataları mühürlemediğini" hatırlattı. Bunun üzerine Edhem Efendi'nin, "Paşa'nın öbür mazbataları mühürlememesinin sebebinin 'Ben müşirim her şeyi ben rey etmeliyim' diye düşünmesinden kaynaklandığını" belirtince, bu sefer Reşid Paşa, "Paşa'nın diğer mazbataları mühürlememesinin sebebinin, içeriği konusunda muhassıl ve diğer aza ile aynı düşüncede olmamasından kaynaklandığı şeklinde de yorumlanabileceğini" dile getirdi.

Rumların fesat çıkaracağına dair yayılan söylentiler: Muhakeme sırasında taraflara yöneltilen önemli bir soru da reaya fesadına dair kuvvetli emarelerin olup olmadığı idi. Nâfiz Paşa, "Reayanın silah taşımaya başladığını, bazı yerlerde yol kesme olaylarının meydana geldiğini" ifade edince; Reşid Paşa, "Bu tür olayların olabildiğini ama reayanın tamamında bir fesat düşüncesinin olup olmadığını" sordu. Emrullah Ağa, "Reayadan emniyetsiz olmadıklarını, meclisçe uygunsuzluğun tahakkuk etmediğini, iddianın Paşa'nın kendi kuruntusu olduğunu" ileri

sürdü. Nâfiz Paşa, "Emrullah Ağa'nın 'reayanın silah aldıklarını, şöyle böyle ettiklerini', Edhem Efendi'nin de 'Tırhala'da bir vakit şöyle böyle oldu, burada dahi böyle yapmak lâzım gelir, her ay bunca kese masraf gitti' dediğini" belirtince; Reşid Paşa, "Edirne başka Tırhala başka" diyerek müdahalede bulundu. Edhem Efendi, "Kendisinin tamamı tamamına Edirne'yi Tırhala'ya benzetmediğini" söyledi. Kadri Bey ise, "Bu hususta Paşa'nın gayretini görünce kuvvetli araştırması ve bilgisi olduğunu düşündüklerini" aktardı. Bu sözlere tepki gösteren Nâfiz Paşa, "Daha önce kendisini 'bir şeye bakmaz oturur' diye suçlarken bu konuda yaptığı tahkikata nasıl güvendiğini, kendisinin aklının kesmediği mazbatayı mühürlemediğini, onun neden mühürlediğini, neden kendisinden korktuklarını söylediklerini" sorgulayınca; Muhassıl ve vücut, "Sizin Edirne'deki tavır ve usulünüzden korkulmaz mıydı?" diye karşılık verdiler.

Tartışmada araya giren Reşid Paşa, "Çocuk meselesinin ne olduğunu, bu kız çocuğunun huzura geldiğinde kendi lisanıyla mı söylediğini yoksa babasının mı söylediğini" sordu. Nâfiz Paşa olayı şöyle anlattı: "Çarşambayı Perşembeye bağlayan gece bir çocuk geldi diye haber verilince babasıyla beraber yanıma çağırdım ve hadiseyi sordum. Çocuk su doldururken bir gâvur çocuğu şöyle böyle demiş, ben de Muhassıl Efendi'yi konudan haberdar ettim. Sonra Filibe'deki Hayreddin Paşa'ya bir mektup yazıp oralarda böyle bir şey var mı diye soruşturdum. Perşembe günü kadı ile müftü efendiler otururken Kadri Bey geldi. 'Efendim bana izin veriniz iki bin asker toplayıp köprübaşını tutayım, şöyle edeyim, böyle edeyim' dedi. 'Siz durun' dedim. Sonra bunlara dair lakırdı eder iken konsolosların takriri geldi. Bir buyrultu yazarak ileri gelenleri mahkemede toplatıp okuttum, ortalık sakinleşti."

Reşid Paşa, "Bu çocuğun saçma ifadelerine bakarak saray görevlilerini niçin silahlandırdığını, Filibe'ye niçin tatar gönderdiğini, neden acele ettiğini" sorduğunda Nâfiz Paşa'nın cevabı ilginçtir. O, "Valilikte bir kılıçtan başka silah olmadığını, on dört kavas, on beş iç ağası, seyis, saraydar hepsinin toplamının altmış kişiye varmadığını" söyledi. Bunun üzerine Edhem Efendi, "Yüz de redif olduğunu ve onlara cephaneye verildiğini" söyledi. Paşa, bu iddiayı yalanlayarak, "Askerde cephaneye olmadığını, İstanbul'dan giderken birkaç sandık aldığını, Edirne'den ayrılırken de Muhassıl'a verip kendisinden de makbuz aldığını, eğer cephaneye noksan ise niçin tamamına senet verdiğini" sordu. Ayrıca "Filibe'ye tatar göndermesinin bir vesveseden kaynaklandığını" ilave etti.

Edhem Efendi'ye "Paşa'nın yanına gittiğinde adamlarının silahlı olup olmadığı" sorulduğunda, "Hepsinin silahlı olduğu" cevabını verdi. "Paşa'nın adamlarının yalnız o gece mi silahlı olduğu" sorusuna ise, "Redif askerinin daima sarayda olduklarını, cephaneden fişek aldıklarını" belirtti. Vücut da, "Askerin silahlı olduklarını reaya ve ahalinin bildiğini" aktardı.

Nâfiz Paşa, yanına gelen Metropolit ile kocabaşılara hakaret ettiği iddiasını şiddetle reddederek, "Dedikodular yüzünden Perşembe günü yanına geldiklerini, kendilerine korkmaya mahal olmadığını söylediğini, fakat onların hem konsoloslara hem de ileri gelenlere gidip dert yanmaları üzerine Cuma günü yanına çağırıp azarladığını, 'Niye konak konak gezdiklerini' sorduğunu, bütün bunları yaparken de herhangi bir hakarete bulunmadığını" söyledi.

Metropolit ise, "Nâfiz Paşa'nın, 'Gâvurlar, öteye beriye ne geziyorsunuz, ben size demedim mi ki korkmayın, bir şey yoktur' dediğini söyleyince Reşid Paşa, yazdıkları arzuhallerde sövme, kovma olayından bahsettiklerini hatırlatınca, "İşte efendim, 'Gâvurlar kapı kapı ne geziyorsunuz?' dediğini" tekrarladı.

Rum temsilcilere, "Nâfiz Paşa hakkında iki ayrı yazı yazıldığını, birinde iyi halinin ötekinde kötü halinin yazıldığını, bunların hangisinin gerçek olduğu" soruldu. Metropolit, "Onun bir karışık şey olduğunu, kocabaşılardan isteği üzerine mühürlediğini, telaş içerisinde gerçekleştiğini" ifade etti. Kocabaşılar ise, "Vali'nin lehine olan yazıyı Metropolit ile Kaptani Çorbacı'nın

hazırladıklarını" söylediler. Bunun üzerine Reşid Paşa, "Bu meselenin Edirne meclisinde görüşülmesi gerektiğini" belirterek konuyu kapattı.

Nâfiz Paşa'nın Edirne vücûhu aleyhinde konuştuğu yolundaki iddialar: Edhem Efendi ifadesinde Edirne'ye vardığı sırada, "Nâfiz Paşa'nın Edirne vücûhunun müfsit ve muzır insanlar olduğunu, onlara bakmadan işleri yürütmesini, bir şey duyulduğunda karşılıklı bilgi paylaşılmasını istediğini" ifade etti. Reşid Paşa, "Nifak ve tezvîr ithamının namusa dokunur bir suçlama olduğunu ve ispat gerektirdiğini, vücûhun nifak ve tezvîri olup olmadığını" sorması üzerine Nâfiz Paşa, "İspat edebileceği bir şey olmadığını, yanına geldiklerinde birbirleri aleyhinde konuştuklarını" aktarmakla yetindi. Emrullah Ağa ve Kadri Bey bu suçlamayı şiddetle reddettiler. Karşılıklı suçlamalar yüzünden Reşid Paşa konunun açığa kavuşmadığı gerekçesiyle kapattı.

Edirne ileri gelenler arasındaki çekişme: Muhakeme sırasında çokça dile getirilen konuların başında şehrin ileri gelenleri arasındaki çekişme, nefret ve çatışma olduğu yolundaki iddialar vardı. Reşid Paşa tarafından, Edhem Efendi'ye "Emrullah Ağa ile İbiş Ağa arasında nefsanîyet var olduğunun söylenilmesine mukabil bunu gidermek için niçin gayret göstermediği" soruldu. Edhem Efendi, kendisinde böyle bir bilginin olmadığını belirtti. Ayrıca Kadri Bey ile Emrullah Ağa'nın kendisini yanılttığı yolundaki iddiaları da reddetti.

Emrullah Ağa, Kapdani Çorbacı ile arasında olduğu iddia edilen nefret sorulduğunda, "Paşa'nın hiç kimseye danışmadan Kaptani'yi Meclise oturttuğunu, Müslümanların da reayanın da Kaptani'yi sevmediğini" ifade etti. Nâfiz Paşa ise "Onun içlerindeki en muteber adam olduğunu" belirtti. Reşid Paşa'nın "Kaptani'nin iyi adam olup olmadığı" yolundaki sorusuna orada hazır bulunanların çoğunluğu, "İyi adam olmadığı, Müslüman ve reayanın kendisinden şikâyetçi olduğu" yolunda cevaplar verdiler.

Mahkemede bulunanlara, "Eski valilerden Aliş Paşa'nın kethüdası olan İbiş Ağa'nın uygunsuz adam olduğu nereden biliniyor, yoksa kapucubaşı bulunup da masraflı adam olduğundan mı münasip görülmedi" sorusuna yine Nâfiz Paşa farklı, Edhem Efendi ile Edirne vücûhu farklı cevaplar verdiler. Nâfiz Paşa, "Masraflı adam olduğunu, kendisine görev verilmesini meclise danışmadan evvel Muhassıl'ın gerçekleştirdiğini, bununla idare olunamayacağını düşündüğünü" dile getirdi. Edhem Efendi ile vücûhtan olanlar ise, "Görevlendirmenin meclis kararıyla yapıldığını, meclisin kefil olmasına rağmen Vali'nin İbiş Ağa'ya karşı çıktığını" belirttiler. Reşid Paşa konunun mahallinden sorulabileceğini belirterek tartışmayı bitirdi.

Nâfiz Paşa'nın zimmetine para geçirdiğine dair iddialar: Nâfiz Paşa, iltizamlardan üç bin kese irtikâp ettiği, Tanzimat usulünü de bundan dolayı istemediği yolundaki iddialar üzerine, "Bin sekiz yüz kese maaşı olduğunu, voyvodaların ikramîye olarak verdiklerinin toplamının yüz yetmiş bin kuruş olup elli bin kuruşun dairesi adamlarına, yüz yirmi bin kuruşun da kendisine ayrıldığını, bu arada birtakım masrafları olduğunu" ifade etti. Bunun üzerine Emrullah Ağa, "Zimmetin iki yüz kırk yedi bin kuruş olduğunu" söyledi. Nâfiz Paşa'nın "Tanzimat'tan sonra bir akçe almadığını" söylemesi üzerine, Emrullah Ağa elindeki defteri göstererek "Bunların Tanzimat'tan sonra alındığını" iddia etti. Defterler üzerinde yapılan incelemeler sonucunda, Edirne halkından Kasım'dan Mart'a kadar olan dört aylık dönemde masraf adı altında alınan 247.616 kuruşun 154.173 kuruşunun sahîh harcama olduğu, kalan 93.443 kuruşun zimmete geçirilen tutar olduğu belirlendi.⁵¹

Diğer konular: Muhakeme sırasında Yahudi bir esnafa havale edilen barut meselesinden, Emrullah Ağa ile Kadri Bey'in oğullarına verilen mukataalara, karantina hekiminin İstanbul'a

⁵¹ BOA, İ.MVL, 6/96 (Belge no: 2).

gelirken izin almamasından yeni köprü'nün yapılmasıyla birlikte gidip gelen kayıklardan 35 bin kuruş ücret kesilmesinin meclis reyile olup olmadığına, bazı suçluların yüzükoyun yatırılıp dövülmesinden, Nâfiz Paşa aleyhinde yazı yazılmasının İstanbul'dan istendiğine ve Eyüp Ağa'nın istihdamına ilişkin tartışmalara kadar pek çok iddia ele alındı. Bunlar daha çok ispat edilemeyen, bir tarafta Nâfiz Paşa'nın diğer tarafta Edhem Efendi, Edirne vücûhu ile Metropolit ve kocabaşların yer aldığı suçlamalardı ve bir sonuca bağlanamadı.

Nâfiz Paşa'nın yargılanmasının çok da tarafsız ve âdil bir şekilde gerçekleştiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Başlangıçta tarafsız olmaya çalışan ve olabildiğince iddia edilen her konuyu taraflara söz hakkı vererek soruşturan Reşid Paşa, Emrullah Ağa'nın, "Nâfiz Paşa'nın 'Tanzimat'ın birtakım sefiher tarafından hazırlandığını" söylediğini" belirtmesinden sonra Paşa'ya karşı oldukça tepkili bir tutum takınmıştır. Tanzimat'ın mimarı olmasından dolayı bu sözleri üzerine alınmış, bunun kendi nefesine ve namusuna dokunur şey olduğunu belirtmiş, Nâfiz Paşa'nın da doğru dürüst cevap verememesi yüzünden kullandığı sözlerle onu iyice hırpalamıştır. Bu sırada mecliste bulunan Fethi Paşa'nın da, "Nâfiz Paşa'nın kendisi hakkında, 'Pertev Paşa'nın idam edilmesinde dahil olduğunu' söylediğini duyduğunu, bundan dolayı iftira suçunu işlediğini, şimdi hakkın yerine geleceğini" söylemesi Paşa'yı iyice güç duruma düşürdü. O, Fethi Paşa'nın suçlamalarını reddetmiş ise de Reşid Paşa, "Bu sözü söylediğine şahitlik edebileceğini" dile getirdi. Böyle bir ortamda alınan kararlar, Nâfiz Paşa için oldukça ağır sonuçlar doğurmuş oldu.

Nâfiz Paşa hakkındaki dava, 29 Haziran 1840 tarihinde Meclis-i Umûmî'de yapılan görüşmede karara bağlandı. Kararlar ertesi gün de Sultan Abdülmecid tarafından tasdik edildi.⁵² Buna göre;

- Nâfiz Paşa'nın itham edildiği bütün suçlardan dolayı suçlu olduğunun ittifakla kabulüne,
- Kendisinin vezaret rütbesinin kaldırılarak bundan sonra devlette istihdam olunmamak şartıyla üç sene müddet için Kütahya'ya sürgün edilmesine,⁵³
- Zimmetinde olduğu tespit edilen paranın alınarak sahiplerine geri verilmesine, devlet alacaklarının maliye hazinesine teslim olunmasına,
- Edhem Efendi'nin iyi yönetim sergileyememesi sebebiyle muhassıllık vazifesinden alınmasına,⁵⁴
- Metropolit Grigoriy'un uygunsuz davranışlarda bulunması sebebiyle azledilmesine,

⁵² BOA, İ. DH, 16/765 (İrade tarihi: 29 Rabiulahir 1256 / 30 Haziran 1856). Ahmed Bâdi, age, s.1055'te sürgün tarihi olarak Ağustos 1840 verilmektedir.

⁵³ Bu konuda Meclis-i Umumi'de yapılan oylamada azalardan 26 kişi üç yıl, 8 kişi 2 yıllık sürgün kararı yönünde görüş belirtmişti. BOA, İ.DH, 16/765 (Belge no: 1).

⁵⁴ Edhem Efendi 1 Temmuz 1840 tarihinde Edirne'de gibi bir yerde işleri idare edecek dirayette olmadığı kanaatine varılarak azledildi. Daha sonra Selanik Zaptiye Memuru Ömer Paşa ile Üsküp Nâzırı Abdurrahman Paşa'nın kapı kethüdâlıklarına tayin edilmiş, ayrıca Şeyhülharem Hacı Osman Paşa'nın kapı kethüdâsı henüz kimseye ihale edilmediğinden bu görevin dahi kendisine verilmesini arz etmiş, talebi uygun bulunmuştu. BOA, İ.DH, 27/1288 (Belge no: 2. 15 Şevval 1256 / 10 Aralık 1840). Liyakatsiz olduğu için Edirne muhassıllığından alınan Edhem Efendi, bir yıl kadar sonra bu defa Selanik muhassıllığına tayin edildi. İlginçtir ki, atamaya ilişkin arz tezkeresinde şöyle denilmektedir: "Edirne Muhassıllı sabık Edhem Efendi vukûf ve dirâyet ve liyâkat ve fetâneti cihetiyle muhassıllık-i mezkûre ehil ve erbâb idüğü, dünkü gün Maliye Nâzırı devletlu paşa hazretleri Bâbiâli'ye gelmekle şifâhen ifâde olunduğuna ve mumâileyhin me'mûriyeti Bâbiâli me'mûrları ve müşârünileyh hazerâtu ile birlikte tezekkür ve tensîb kılındığına binâen..." İ.DH, 48/2359 (11 Şevval 1257/26 Kasım 1841). Edhem Efendi'nin yerine de başarılı çalışmalar yürüttüğü dikkate alınarak Çorlu Muhassıllı Şakir Bey getirildi. Çorlu kazasının da Edirne'ye ilhak edilerek tek bir muhassıllık tarafından yönetilmesi kararlaştırıldı. İ.DH, 16/772 (Belge no:1, 2. 1 Cemaziyevvel 1256 / 1 Temmuz 1840). Şakir Efendi de, çok geçmeden uygunsuzluk yaptığı gerekçesiyle bir yıl süre ile Kütahya'ya sürüldü. Sonradan hazineye olan borcunun Emin Paşa'da bulunan yüz bin kuruştan fazla alacağından mahsup olunmasını ve affedilmesini istemiş, talebi uygun bulunarak affedildiğine dair ferman çıkmıştır. İ.MVL, 39/731 (Belge no:3. 24 Rabiulahir 1258).

- Uygunsuz hareketlerde bulunduğu rivayet olunan Kapdani çorbacının muhasebesinin görülmesi hususunun Edirne meclisine havale kılınmasına,
- Edirne vücûh ve kocabaşlarının nizama aykırı davranmamaları konusunda müessir şekilde uyarılmaları sonrasında Edirne'ye dönmelerine izin verilmesine karar verildi.

8. Nâfiz Paşa'nın sürgün yılları ve affedilmesi

Meclis-i Umumi'den çıkan kararın Sadrazam tarafından arz edilmesi üzerine Sultan Abdülmecid tarafından tasdik edildi. Nâfiz Paşa üç sene müddetle Kütahya'daki sürgün cezasını çekmek üzere yanında bir çavuş olduğu halde yola çıkarıldı ve 10 Temmuz 1840 Cuma günü Kütahya'ya vararak uygun bir mahalde ikameti sağlandı.⁵⁵ On ay kadar Kütahya'da kaldıktan sonra yazdığı arzuhalinde; kış mevsiminin şiddetli geçmesi sebebiyle eskiden beri mustarip olduğu romatizma ağrılarının iyice arttığını, gelecek yıllarda da burada kaldığı takdirde adeta felçli hale düşeceğini, nefsinin telef olmaması için sürgün yerinin Bursa olarak değiştirilmesini talep etti. Talebi bir ay sonra emsallerinin bulunması dikkate alınarak kabul edildi ve sürgün mahalli Bursa olarak değiştirildi.⁵⁶

Kışın yaklaşması üzerine bir taraftan Nâfiz Paşa bir taraftan da annesi hükümete yeniden dilekçe vererek af talebinde bulundular. Konu, hem Meclis-i Vâlâ'da hem de Meclis-i Hass-ı Meşveret'te müzakere olundu. Fakat her iki meclis de, herhangi bir karara varamayarak takdiri padişaha bıraktı. Sultan Abdülmecid, 10 Kasım 1841 tarihinde affedilmesini ve kimse ile irtibat kurmamak şartıyla kendi sahilhanesinde ikamet etmesini onayladı.⁵⁷ Ancak birkaç ay sonra, o sırada rüşvet suçundan yargılanıp 2 yıl sürgün cezası verilen Âkif Paşa'nın cezası dikkate alınarak, Nâfiz Paşa'nın suçunun daha hafif olduğuna hükmedildi ve inzivada kalma mecburiyeti kaldırılarak dostlarıyla buluşup sohbet edebilmesine imkân sağlandı.⁵⁸

Bundan sonra Nâfiz Paşa'nın hızla eski itibarına kavuştuğu görülmektedir. 24 Haziran 1842 tarihinde Meclis-i Vâlâ azalığına getirildi. Bu atamanın gerekçesi ilgi çekicidir. Konuya ilişkin arz tezkeresinde Nâfiz Efendi'nin sahilhanesinde ikamet etmekte olduğu hatırlatılarak; "(Kendisinin) mesâlih-i devlet-i aliyye kesb-i vukûf ve ma'lûmât etmiş zevâttan ve dirâyet ve ehliyeti meczûm... bulunduğu binâen böyle bilâ-meşgâle hânesinde beyhûde izâe-i evkât eylemekten ise" Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye azalığına memuriyeti ve diğer azalar gibi 12.500 kuruş maaş ile "rütbe-i ulâ sınıf-ı evvel itibar kılınması" uygun bulundu.⁵⁹ Dört ay sonra da vezirlik rütbesi geri verildi⁶⁰ ve adım adım devletin üst düzey protokolünde yer almaya başladı. Önce hırka-ı şerifte yapılan törenlere iştirak etmesine izin verildi, daha sonra padişah

⁵⁵ BOA, İ.DH, 32/1516 (Belge no: 1. Kütahya Feriki Mehmed Tayyar imzalı 11 Cemaziyelevvel 1256 /11 Temmuz 1840 tarihli yazı).

⁵⁶ BOA, İ.DH, 39/1835 (Belge no: 1, 2).

⁵⁷ BOA, İ.MVL, 30/502.

⁵⁸ BOA, İ.MVL, 35/635 (Belge no:6. 21 Safer 1258 / 3 Nisan 1842). Bu karardan büyük memnuniyet duyan Nâfiz Paşa'nın İstanbul'daki sahilhanesinde ikamet etmekte olduğunu belirtip padişaha şükranlarını iletmıştır. BOA, İ.DH, 56/2755. (28 Safer 1258 / 10 Nisan 1842).

⁵⁹ BOA, İ.DH, 62/3052. Ancak Mehmet Süreyya, *age*, s.1221,'de 14 Haziran 1842 tarihini vermektedir, ancak arz tezkeresinin arkasında bizim verdiğimiz 15 Cemaziyelevvel 1258 tarihi net bir şekilde okunmaktadır.

⁶⁰ BOA, İ.DH. 67/3334 (4 Ramazan 1258/9 Ekim 1842 Pazar). Nâfiz Paşa, ilk aşamada müstakil memuriyette bulunmadığından Meclis-i Hass-ı Vükelâ'ya dâhil olamadığı gibi, çavuş istihdam etmesi de söz konusu değildi. Yalnız üç çifte kayık kullanması uygun bulunmuştu. İ.DH, 67/3341; 67/3341. Yeniden üst düzey bir görev getirilmekten dolayı büyük memnuniyet duyan Nâfiz Efendi teşekkür etmek üzere padişahı ziyaret etmek istemiş ve kendisine Çarşamba günü akşam saat beş raddelerinde kabul edileceği bildirilmiştir. İ.DH,62/3096 (19 Zilhicce 1258 /21 Ocak 1843 Cumartesi).

huzurunda yapılan bayramlaşma töreni ile yüzyüze görüşebilmeimkânına kavuşturuldu ve aynı zamanda Meclis-i Hass-ı Vükelâ'ya dâhil olundu.⁶¹

9 Şubat 1843 tarihinde artık o Meclis-i Vâlâ Reisliği makamında idi.⁶² Ancak Kasım 1843'te azledildi.⁶³ İki yıl kadar boşta kaldıktan sonra Ekim 1845'ten itibaren dört defa Maliye Nâzırlığı, bir defa da Evkâf-ı Hümayûn Nâzırlığı görevlerinde bulundu. 27 Temmuz 1853 tarihinde vefat etti.⁶⁴

Sonuç

Bu araştırma ile devleti yeniden yapılandırma çalışmalarını uygulamaya koymanın kolay olmadığı ortaya çıkmaktadır. İstanbul'a en yakın vilayetlerden olan Edirne'de bile yöneticiler arasındaki çekişme, çıkarılan nizamnamelerin ya anlaşılabilmesi ya da kasıtlı olarak yanlış yorumlanması, eski düzene olan özlem, yöneticiler arasındaki yetki ve sorumlulukların sağlıklı biçimde belirlenmemiş olması reformların hayata geçirilmesini engelleyen başlıca unsurlardır.

Öte yandan belirli kadrolara tayin edilen kişilerin seçiminde liyakat ve ehliyet konusunda çoğu zaman isabetli davranılmadığı görülmektedir. Dirayetsiz ve kifayetsiz görülerek azledilen, hatta sürgün edilen kişinin çok fazla zaman geçmeden benzer göreve, yer yer çok daha önemli bir göreve dirayetli ve ehliyetli olduğu belirtilerek tayin edilmesi, zaten yetersiz olan yetişmiş insan unsurunun değerlendirilmesinde büyük ölçüde zafiyetler yaşandığını göstermektedir. Maliye alanında çok başarılı olduğu anlaşılan Nâfiz Paşa'nın, kişisel ihtiras ve çekememezlik yüzünden vali olarak tayin edilmesi, hem Edirne için iyi olmamış, hem de maliyede zaman ve hizmet kaybı yaşanmış, bizzat kendisi için de oldukça ağır travmalar doğurmuştur.

Üstelik bu tür uygulamalardan ders alınmamış, sürekli benzer hatalar tekrarlanmıştır. Nâfiz Paşa'nın beş defa Maliye Nezâreti'ne atanmasının kişisel ve kurumsal tahribatı, XIX. yüzyılda birçok kurumun ve kişinin başına gelen ve sıradan olmayan bir hadise idi. Bu ise yönetimde istikrarı engelleyen, uzun vadeli planlar ve programlar uygulanmasını sekteye uğratan ve nihayet personel dinamizmine zarar veren bir keyfiyetti. Bundan dolayı getirilen yeniliklerin devlet ve toplum hayatına müspet etkide bulunması, ancak uzun yıllara yayılan bir süreç gerektirdi.

Kaynaklar

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Cevdet - Adliye (C.ADL) - 94/5611

Cevdet - Askeriye (C.AS) - 813/34539

Cevdet - Dâhiliye (C.DH) - 7/323, 288/14370

Hatt-ı Hümayûn (HAT) - 276/16220, 1424/58263, 1425/58320, 1631/9

Hariciye Sefaretler (HR.SFR) - 3/66, 6/72

İrade Dâhiliye (İ.DH) - 10/486, 13/645, 16/765, 16/772, 27/1288, 32/1516, 39/1835, 48/2359, 56/2755, 62/3052, 62/3096, 67/3334, 67/3341, 68/3391

⁶¹ BOA, İ.DH, 68/3391.

⁶² BOA, Hariciye Sefaretler (HR.SFR), 3/66.

⁶³ BOA, HR.SFR, 6/72; Mehmed Süreyya, *age*, s.1221.

⁶⁴ Mehmed Süreyya'ya göre Nâfiz Paşa; "Kavrayışlı, zeki, sert, hesap işlerini iyi bilen, tasarruf ve arkadaşlarına karşı dayatmada eşsiz, servet ve güç sahibi biri idi." *age*, s.1222. Ahmed Bâdi, *age*, s.1056'da Her ne zaman maliyede müşkilât çıkmış ise Nâfiz Paşa'nın nezârete getirilmesiyle halledildiğini ifade etmektedir. İrfân Paşa onun hakkında şu kıt'ayı yazmıştır: "Sıdk u ihlâs ile hüsn-i hidmet / Olmuyor ind-i İlâhîde hebâ / Buna bürhân-ı kavî ister isen / İşte mâliyede Nâfiz Paşa."

İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL)- 2/36, 3/52, 3/60, 6/96, 30/502, 35/635, 39/731

Kitap ve makaleler

Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne, 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si*, Haz. Niyazi Adıgüzel ve Raşit Gündoğdu, C.II/1, Trakya Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.

Ahmed Lütfi, *Tarih-i Ahmed Lütfi*, C.V, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1874.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 1997.

ÇELİK, Yüksel, *Şeyhü'l-Vüzerâ Koca Hüsrev Paşa*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s.352-359.

GÖKÇE, Cemal, "Edirne Âyânı Dağdeviren-oğlu Mehmed Ağa", *Tarih Dergisi*, C.XVII, S.22, 1968, s.97-110.

GÖLEN, Zafer, "Bosna Valisi Mehmed Vecîhî Paşa'nın Muhakemesi", *Belleten*, C.LXXVI, S.277, Aralık 2012, s.849-877.

KARAKUŞ, Sadık Emre, *Osmanlı İdaresinde Edirne (1789-1839)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ 2018.

KIRMIZI, Abdülhamit, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Maliye Nazırları (1839-1923)", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.I, S.1 (2003), s.97-114.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Haz. Nuri Akbayan, C.V, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Rıfat Osman, *Edirne Sarayı*, Yayınlayan: Süheyl Ünver, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

SAYDAM, Abdullah, "1828-1829 Türk-Rus Savaşı ve Bir Bürokratın Doğuşu: Mehmed Vecîhî Paşa", *History Studies*, 11/4, Ağustos 2019, s.1341-1361.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ 1838-1868*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

2576

Volume 12
Issue 5
October
2020